

Школске библиотеке на територији Београда и инклузивно образовање: изазови и могућности организације програма за ученике са сметњама у развоју и инвалидитетом

Марина Неђић
Библиотека града Београда
marina.tutunovic@gmail.com

Сажетак

Рад се бави актуелном темом образовног система у Републици Србији – инклузивним образовањем којим се настоји да сва деца буду укључена. Према подацима Министарства просвете 20.500 ученика похађа наставу по индивидуалном образовном плану. Делатност школских библиотека регулишу закони и прописи из области образовања и библиотекарства. И једни и други прописују обезбеђивање квалитета, равноправности и доступности образовања и слободан приступ информацијама, али неопходно је сагледати све аспекте и показати колико су инклузивно образовање и пратећи програми заиста заживели у редовним школама на територији Београда.

Библиотека града Београда обавља улогу матичне надлежности и спроводи надзор над стручним радом и условима рада у 293 школске библиотеке на територији Београда. Из Извештаја о раду школа, Стручних актива и прилога о активностима школских библиотека и библиотекара, који се могу наћи на интернет страницама појединих школа, као и на основу података прикупљених од надзорне или стручне помоћи школским библиотекама, утврђено је да је велики број школских библиотека и библиотекара пасиван у припреми и реализацији културно-образовне делатности и сарадњи са установама из окружења. Главни циљ школске библиотеке је пружање подршке и помоћи корисницима при социјализацији и што бољем интегрисању у друштвену заједницу, али и да се кроз представљање активности шира заједница упозна са потребама ученика са инвалидитетом.

Школе које образују ученике са сметњама у развоју и инвалидитетом препознатљиве су по квалитету своје наставе и пружању свих облика подршке, а показују и спремност да са колегама из редовних школа поделе своја знања и искуства. У раду ће бити истакнути примери добре праксе у реализацији инклузивних програма у редовним школама на територији Београда и сагледана њихова сарадња.

Кључне речи: инклузија, школске библиотеке, ученици са инвалидитетом, инклузивно образовање, асистивне технологије

Увод

Циљ инклузивног образовања је обезбеђивање квалитетног образовања под једнаким условима, јер је то универзално људско право загарантовано ратификованим међународним правним актима, Уставом Републике Србије и законима који регулишу област образовања. Усвајање Закона о основама система образовања и васпитања, још 2009. године, означило је прекретницу у увођењу инклузивног образовања и васпитања, са нагласком на једнако право на образовање, без дискриминације и сегрегације, за сву децу и одрасле. Сprovedена је реформа усмерена на развој целокупног институционалног и образовно-политичког оквира, механизма и процедура за инклузију на локалном нивоу и нивоу установа, која је обухватала унапређивање капацитета наставника и институција, успостављање тимова за инклузивно образовање, промену политике уписа у основне школе и увођење индивидуалних образовних

планова (ИОП).¹ Према подацима Министарства просвете, 20.500 ученика похађа наставу по Индивидуалном образовном плану.

Библиотека града Београда обавља улогу матичне надлежности и спроводи надзор над стручним радом и условима рада у 293 школске библиотеке на територији Београда. У раду ће бити дат преглед рада школских библиотека у Београду (просторне могућности, опремљеност, фондови, кадар). За његову израду коришћени су подаци о пословању школских библиотека који су достављени у базу Мрежа библиотека Србије за период од 2020. до 2023. године и Записници о надзору над стручним радом школских библиотека.²

Међу београдским школама је и 14 школа у којима се образују ученици са сметњама у развоју и инвалидитетом. У њима се запослени труде да буду препознатљиви по квалитету наставе и пружању свих облика подршке, а показују и спремност да са колегама из редовних школа поделе своја знања и искуства. Њихова међусобна сарадња изнедрила је велики број реализованих инклузивних програма у редовним школама на нивоу града. Подаци о сарадњи и програмској делатности су, осим наведене документације, пронађени и на фејсбук страницама и веб-презентацијама школа, редовно се ажурирају и пружају обиље података о раду школа и библиотека.

Приказ стања у школама на територији града Београда

Приликом обиласка и обављања надзора над стручним радом библиотека основних и средњих школа, током пружања стручне помоћи, као и увидом у извештаје базе Мреже библиотека Србије, примећено је да у великом броју постоји недостатак простора, неопходног за успешан рад школске библиотеке. На основу истих докумената може се закључити да је и опрема неадекватна, што ионако недовољан простор чини још нефункционалнијим, чиме се смањује квалитет услуга који највише штети циљној групи – ученицима основних и средњих школа. Осим недовољног простора, други проблем који је изражен у школским библиотекама је мултифункционалност простора, односно чињеница да оне често нису засебне јединице, него да деле простор са зборницом, свечаном салом, кабинетима наставника и учионицама. У већини школа смештајни капацитет је недовољан за постојећи број публикација, чиме је ученицима онемогућен слободан приступ фонду. Такође, недостају читаонице, а самим тим и простор за организовање интердисциплинарних програма, који су од посебне важности за образовање ученика са инвалидитетом. Смештањем у неадекватне просторе и лошим уређењем постојећег губи се важност културно-образовног значаја библиотеке као информативног центра сваке школе, као места сусрета свих чинилаца наставног процеса и као простора за учење, образовање и напредовање.³

Уопштено гледано, у свим школским библиотекама, којима је надлежна Библиотека града Београда, где год постоји проблем простора, то са собом као последицу има и недостатак неопходне библиотечке и техничке опреме. Међутим, у 14 школа у којима се образују ученици са инвалидитетом ситуација је нешто другачија. Осим адекватног дефектолошког третмана и употребе традиционалних дидактичких средстава, ученицима је омогућено да у потпуности

¹ Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, *Стратегија развоја образовања и васпитања у Републици Србији до 2030. године*, преузето 16. 1. 2025, <https://prosveta.gov.rs/wp-content/uploads/2021/06/SRO-VRS-2030-1.pdf>.

² У периоду од 2020. до 2025. године стручни радници Одељења за унапређење библиотечке делатности Библиотеке града Београда обавили су стручни надзор у 243 библиотеке на територији Београда. Највећи број је обављен у школским библиотекама, 182 надзора.

³ Наташа Кнежевић и Снежана Кавалић Арсенијевић, „Простори школских библиотека на територији Града Београда: где смо и куда идемо?“, у *Библиотечки простори у физичком и виртуелном окружењу: зборник радова XX међународне конференције Библиотечарског друштва Србије, Краљево, Врњачка Бања, 14–16. децембар 2023*, уредник Татјана Богојевић (Београд: Библиотечарско друштво Србије, 2024), 165.

развију све своје потенцијале кроз примену модерне образовне технологије. Ове установе значајну пажњу посвећују набавци савремене опреме и учила. Тако се у њима, осим прописаног школског намештаја и опреме, могу пронаћи разноврсне асистивне технологије, и то у односу на тип инвалидности⁴: ментална ометеност (интерактивне табле, дигиталне учионице, сензорна соба, Монтесори материјали), оштећење вида (лупе за слабовиде, дрвена шесточка, рељефни цртежи и карте, перкинс машине, компјутери и лаптопови са софтвером на Брајевом писму), оштећење слуха (интерактивне табле, сензомоторне собе, снузелен соба, сензорна башта, дигитални логопедски сет), моторичке сметње (алтернативне тастатуре, тастери и џојстици). Већина ових средстава налази се у целој школи, у ходницима, учионицама, кабинетима, јер у самим библиотекама за њих нема места. Библиотечки радници, који су у већини случајева дефектолози различитих усмерења, образовно-наставни програм и културну делатност реализују свуда по школи. Било би много боље да школе поседују „класичне“ библиотеке одговарајуће величине које би представљале централно место и повезивале наставнике, ученике и библиотекаре, и у којима би примена мултимедијалног приступа омогућила још квалитетније и успешније извођење наставе и организовање ваннаставних активности.

Пракса је показала да ослањање на законске прописе и стандарде за библиотечку делатност и изрицање мера за унапређење рада школских библиотека често није довољан аргумент за доносиоце одлука да препознају значај њиховог рада. Да би се успешно обликовао библиотечки простор, неопходно је истовремено радити на више „фронтова“. Проблем је пронаћи у школским зградама довољно велике адекватне површине где би се сместила библиотечка и техничка опрема. Пошто редовне школе похађају и ученици са сметњама у развоју и инвалидитетом, осим места за сам фонд, пожељно је обезбедити и мултимедијалну читаоницу. У њој би се сем рачунара налазила и основна средства асистивне технологије, која су им неопходна у настави (паметна табла, Монтесори сетови и остали интерактивни алати).⁵

На територији Београда има и 13 музичких школа. Приликом надзора утврђено је да стање у њиховим школским библиотекама није задовољавајуће. То се посебно огледа у недостатку библиотечког простора и неопходне библиотечке и рачунарске опреме. Смештајни капацитет у библиотекама је изузетно мали, те се прибегава импровизованим начинима смештаја (по инструментима или врстама музичких дела), што је мимо стручних правила. Међутим, фондови музичких школа су разноврсни и постају све богатији. Ученицима и наставницима на располагању су нототеке и фонотеке, састављене од нотног материјала, уџбеника, музичких компакт-дискова и грамофонских плоча. Осим тога, нототеке се последњих година обогаћују електронским материјалом, па се у фонду може наћи и велики број нота у пдф формату, као и снимака у мп3 формату. У овом смислу посебно се издваја Музичка школа „Коста Манојловић“ у Земуну, у чијем се саставу од 1981. године налази Одељење за слепу и слабовиду децу. Једна од најважнијих специфичности јесте управо у успешној реализацији наставе у овом одељењу и постизању запажених резултата. Ученици одељења за слепе и слабовиде имају равноправан статус са вршњацима здравог вида (интегрисано образовање). Реализацијом пројекта *Руке које виде* набављена су сва неопходна техничка помагала – штампач за Брајеву азбуку, одговарајућа рачунарска опрема и програми, ноте и нотна литература и уџбеници за слепе и слабовиде ученике. Ово је једина школа у Србији која има могућност да штампа нотни материјал на Брајевом писму. Његовим обезбеђивањем значајно су побољшани услови

⁴ Марина Неђић, „Примена асистивне технологије у раду школских библиотека на територији Београда“, *Библиошкарство Српске* број 7 (2018): 15–38.

⁵ Марина Неђић и Предраг Шипов, „Потребе, приступ и прилагођеност библиотечких простора ученицима са инвалидитетом на територији Београда“, у *Библиотечки простори у физичком и виртуелном окружењу: зборник радова XX међународне конференције Библиошкарског друштва Србије, Краљево, Врњачка Бања, 14–16. децембар 2023*, уредник Татјана Богојевић (Београд: Библиошкарско друштво Србије, 2024), 144.

за напредовање ученика овог одељења, као и ђака других музичких школа у Србији и региону.⁶ Приликом надзора над стручним радом ове библиотеке, утврђено је да се фонд састоји од 4143 јединице нотне грађе и 219 јединица монографских публикација. Фонд на Брајевом писму износи 197 публикација (193 јединице нотне грађе и 4 јединице монографске грађе) намењених слепим и слабовидим ученицима.⁷

Савремене школске библиотеке теже да све више буду мултимедијални центри опремљени квалитетном техничком и рачунарском опремом, а осим монографских, у фонду би све више требало да буду заступљене и електронске публикације. Фондови у великом броју школских библиотека у Београду, поготово у основним школама, постали су неадекватни за потребе савременог образовања. Набавка је нередовна и недовољна и састоји се у највећем проценту од лектирне грађе и нешто педагошке литературе за наставнике и стручне сараднике. Мали број школских библиотекара је заинтересован и обучен да, у складу са захтевима савременог образовања, користи електронску грађу.

Школски библиотекари и спровођење инклузивног образовања

Напредак у спровођењу инклузивног образовања остварен је на свим нивоима, али могућност наставног особља и школа да усвоје и примењују нова знања и уводе нову праксу прилично варира. Закон јасно прописује одредбе које се односе на инклузивно образовање ученика у школама, али неопходно је сагледати све његове аспекте. У својој књизи *Инклузија у очима наставника* педагог Маријана Момчиловић бави се овом актуелном темом нашег образовања и резултати добијени истраживањем указују на то да у школама култура прихватања различитости није развијена. Она је закључила да је „потребно систематски радити на препрекама које онемогућавају остварење инклузије и упознавати наставнике са позитивним ефектима које инклузија има на развој деце са сметњама у развоју и инвалидитетом, упућивати их у примере добре праксе, јачати њихове компетенције“.⁸

Делатност школских библиотека регулишу закони и прописи из области образовања и библиотекарства. Сходно Закону о библиотечко-информационој делатности⁹ школске библиотеке се формирају као организационе јединице образовне установе, с циљем да помажу и унапређују образовно-васпитни процес. На запослене у школским библиотекама, у погледу образовања, стицања звања и дозволе за рад (лиценце) примењују се прописи којима се уређују основе система образовања и васпитања. Правилник о програму свих облика рада стручних сарадника¹⁰ даје један комплексан број задатака које поставља пред стручне сараднике – библиотекарe, медијатекарe и нототекарe. Програм рада школског библиотекара обухвата задатке и послове из области образовања и васпитања, као и библиотечко-информационе послове из домена културних и уметничких аспеката образовања. У остваривању циља и задатака средњег и основног образовања и васпитања и програмске основе школске нототеке/медијатеке, нототекар/медијатекар, сарађује са стручним и другим органима школе и друштвене средине у унапређивању образовно-васпитног процеса, обезбеђивању услова за свестрани развој и афирмацију ученика и јавну делатност школе. Према Правилнику, један од задатака библиотекара је и да пружају помоћ ученицима који имају тешкоће у учењу и раду.

⁶ Музичка школа „Коста Манојловић“, „Инклузија“, преузето 12. 12. 2024, <https://kostaman.edu.rs/inkluzija/>.

⁷ Библиотека града Београда, „Записник о надзору над стручним радом библиотеке МШ „Коста Манојловић“, бр. 972 од 5. 3. 2024. године.

⁸ Мирјана Момчиловић, *Инклузија у очима наставника* (Београд: Задужбина Андрејевић, 2017), 81.

⁹ „Закон о библиотечко-информационој делатности“, *Службени гласник Републике Србије* бр. 52 (2011) и 78 (2021).

¹⁰ „Правилник о програму свих облика рада стручних сарадника“, *Службени гласник РС – Просветни гласник* бр. 5 (2012).

Активност школских библиотекара у односу на инклузивно образовање до сада није била предмет истраживања. С обзиром на чињеницу да је један од дугорочних приоритета образовне политике у Републици Србији развој инклузивног образовања, рад стручних сарадника у школама – библиотекара, медијатекара и нототекара проширен је и на припремање и реализовање програма намењених ученицима са сметњама у развоју и инвалидитетом. Ако се погледају годишњи извештаји о раду школа или планови рада школских библиотекара евидентно је да су библиотекари, поред образовних и библиотечких послова, често чланови различитих тимова у школи, па и Тима за инклузивно образовање. У оквиру њега се врши препознавање ученика који имају посебне образовне потребе, израђују се индивидуални образовни планови, именују тимови за додатну подршку, и што је најважније, прати се и вреднује реализација планова и других ваннаставних активности за ове групе ученика.

Честе измене кадра у школским библиотекама довеле су до ситуације да је у овом типу библиотеке, присутно највише почетника у библиотечној струци. Наставнику, васпитачу и стручном сараднику сваке школске године директор решењем утврђује статус у вези са пуним или непотпуним радним временом, на основу програма образовања и васпитања, Годишњег плана рада и поделе часова за извођење обавезних предмета и изборних програма и активности, у складу са планом и програмом наставе и учења.¹¹

Процес сталног стручног усавршавања библиотекара актуелна тема је у целом свету. Говорећи о њој, а на основу ситуације у библиотекарству у Републици Хрватској, Dijana Machala¹² истиче да смо сведоци знатних заокрета у политици образовања и учења. Стратегија целоживотног учења подразумева да се учење прво одвија у школи, али већим делом и ван ње, односно да у процесу „стварања“ библиотекара равноправно учествује више чинилаца (школа, заједница, радно место у библиотеци, програми неформалног образовања). Сведоци смо да се динамично тржиште рада све мање ослања на дипломе о завршеној школи, да све више траже и неке „неформалне“ компетенције које ће допринети да се посао, у овом случају у школској библиотеци, одвија на нов начин. Школама су неопходни библиотекари који ће својим иновативним програмима, у простору библиотека или онлајн, пружити квалитетну услугу ученицима у школама, без обзира на то да ли су то ученици у редовним школама или у оним које наменски образују децу са сметњама у развоју и са инвалидитетом.

Сарадња школа и друштвене заједнице кроз стварање повољног окружења за развој инклузије

Кроз мултидисциплинарни приступ образовању, социјалној и здравственој заштити и различите програме и активности, школе на територији Београда подржавају своје ученике са сметњама у развоју и инвалидитетом и њихове породице како би их што боље оспособиле и припремиле за укључивање у окружење. За потребе овог рада издвојене су школе чији програми, који су реализовани у сарадњи са припадницима друштвеног окружења, представљају пример добре праксе на пољу промоције инклузије и инклузивног образовања.

Уз велико ангажовање школских библиотекара и њихову сарадњу са другим стручним сарадницима, педагозима и психолозима, у београдским средњим школама се последњих година активно ради на стварању погодних услова за прихватање и уважавање специфичности и различитости ученика и промовисање толеранције. Хенди центар „Колосеум“ већ неколико

¹¹ Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, „Закон о основама система образовања и васпитања“, Службени гласник РС, бр. 88/2017, 27/2018 – др. закон, 10/2019, 27/2018 – др. закон, 6/2020, 129/2021 и 92/2023.

¹² Dijana Machala, „Ishodi učenja u nacionalnom programu: trajne izobrazbe knjižničara“, u *Cjeloživotno učenje knjižničara: ishodi učenja i fleksibilnost*, urednice Aleksandra Horvat i Dijana Machala (Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, 2009), 41, preuzeto 17. 1. 2025, <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/1958/1/cuk.pdf>.

година, кроз пројекат *Исти у различитостима*, организује едукативне радионице из области инклузије за ученике средњих школа у Београду. Циљ радионица био је поспешивање осетљивости и емпатичности, као и едукација ученика средњих школа о правима особа са инвалидитетом, о спречавању њиховог кршења, специфичним потребама особа са инвалидитетом, чиме се доприноси развоју већег степена толеранције према овој друштвеној групи и њеној интеграцији у друштво. Пројектом су, 2013. године, обухваћене београдске гимназије (Четрнаеста, Седма, Девета и Прва), али и средње стручне школе Правно-пословна школа, Средња туристичка школа и „Дрвоарт“. Радионице су успешно реализоване и током 2014. године за ученике Машинске школе „Радоје Дакић“, Земунске гимназије, Медицинске школе у Земуну, Четврте гимназије и Средње школе „Архимед“.¹³ Учешћем на овим радионицама, кроз практичне интерактивне вежбе, ученици су на забаван начин уочавали проблеме и препреке на које наилазе особе са инвалидитетом и учили како да са њима комуницирају.

У музичким школама, ради подизања опште културе ученика, друштвеног и културног живота средине, организују се концерти у школама и ван ње, такмичења, снимања емисија, прославе и свечаности, па и програми којима промовишу инклузију. Ученици Основне музичке школе „Невена Поповић“ из Гроцке 2024. године учествовали су на 4. новогодишњој хуманитарној акцији, под називом „Новогодишња хуманитарна башта“ у Ботаничкој башти „Јевремовац“ Биолошког факултета Института за ботанику Универзитета у Београду. Организатори акције били су Ботаничка башта, Српски филантропски форум, Коалиција за добротворство и Фондација „Ана и Владе Дивац“. Многобројне компаније су учествовале и имале прилику да закупе и оките стабло уз донацију. Пригодан новогодишњи програм извела су 44 члана малог хора, састављеног од ученика припремног, првог и другог разреда музичке школе. Прикупљена средства намењена су за подршку пројектима организација цивилног друштва којима су кључна тема млади у различитим сферама.¹⁴ У јуну 2024. године у амбијенту Београдског зоолошког врта, реализован је 24. по реду међународни мултимедијални догађај, празник спорта, културе и љубави – XXIV спортска бајка. Деца са посебним потребама била су специјални гости ове манифестације. Запослени у ОМШ „Невена Поповић“ потрудили су се да осмисле разноврсне музичке активности (квизове, радионице, представљање уметничких инструмената) за Спортску бајку како би не само представили ову школу већ музичку уметност уопште. Оно што је било најинтересантније свим посетиоцима те манифестације јесу два концерта која су припремили ученици школе, а на којима су се смењивале популарне и традиционалне песме.¹⁵

Ученици музичких школа радо учествују у хуманитарним манифестацијама. Током 2024. године истиче се учешће ученика ОМШ „Стеван Христић“ из Младеновца на Смотри Савеза слепих и на Новогодишњем концерту намењеном корисницима Центра за дневни боравак деце и омладине са посебним потребама у Младеновцу.¹⁶ Запажено је било и ангажовање ученика ОМШ „Владимир Ђорђевић“, који су одржали концерт у оквиру Фестивала „Инклузијада“, организованом од Академске инклузивне асоцијације¹⁷ у Звездарској шуми.

¹³ Хенди центар „Колосеум“, „Исти у различитости“, преузето 24. 12. 2024, <https://www.hckoloseum.org/srp/radionice/isti-u-razlicitosti/>.

¹⁴ Основна музичка школа „Невена Поповић“ Гроцка, „Новогодишња хуманитарна башта – најлепше окићено стабло и Ботаничкој башти „Јевремовац“, преузето 8. 1. 2025, <https://www.omsgrocka.edu.rs/index.php?start=15>.

¹⁵ Основна музичка школа „Невена Поповић“, „Учешће ученика и наставника ОМШ „Невена Поповић“ на међународном мултимедијалном догађају – XXIV Спортска бајка у Београдском зоолошком врту“, преузето 26. 12. 2024, <https://www.omsgrocka.edu.rs/index.php?start=105>.

¹⁶ Основна музичка школа „Стеван Христић“ Младеновац, преузето 8. 1. 2025, <https://www.musicmlad.com/2023/12/29/odrzan-tradicionalni-novogodisnji-koncert-namenjen-korisnicima-centra-za-dnevni-boravak-dece-i-omladine-sa-posebnim-potrebama/>.

¹⁷ Основна музичка школа „Владимир Ђорђевић“ Звездара, преузето 9. 1. 2025, <https://vladimirdjordjevic.edu.rs/20-10-2024-koncert-nasih-ucenika-u-okviru-festivala-inkluzijada-u-zvezdarskoj-sumi/>.

У оквиру Министарства просвете Републике Србије спроводе се активности са циљем успешнијег коришћења постојећих средстава за развијање партнерског односа између образовних установа и родитеља, развој ресурс-центра и успостављање професионалне сарадње између школа за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом и редовних. Кроз различите пројекте у оквиру школске библиотеке (литерарне и ликовне радионице, позоришне представе, интерактивне програме) треба повезати ученике са инвалидитетом и без њега, а то „залагање“ библиотекара довешће и до веће популарности библиотеке и њених програма, и то у обе групе ученика. Вршњачка интеракција представља значајан фактор у развоју когнитивних и социјалних компетенција, а поготову је значајан приступ сензибилисаног наставног кадра и школског библиотекара који имају позитиван став према ученицима са тешкоћама у развоју.

Као пример добре праксе истичу се програми настали као плод сарадње Хенди центра „Колосеум“, Библиотеке града Београда и школских библиотека. Пројекат *Инклузија кроз уметност: васпитно-образовне и креативне радионице за ученике основне школе и децу са инвалидитетом* представља наставак ранијих успешних програма за особе са инвалидитетом који су реализовани у библиотеци, углавном радионичарским начином рада.¹⁸ Пројекат је реализован током 2018. године, а циљ је био социјална интеграција и укљученост особа са инвалидитетом у заједницу, што се најлакше остварује кроз културну интеграцију, али и отклањање предрасуда код ученика основних школа. Активности су се односиле на извођење три радионице у којима су заједно учествовала деца са инвалидитетом и без њега. Циљ је био да се она међусобно друже, играју, помажу једни другима, чиме је створен већи степен толеранције и међусобног разумевања. У две радионице, под називом *Инклузија кроз уметност: промоција инклузије кроз аудио-визуелне уметности*, учесници су били ученици виших разреда из две основне школе из Београда и деца са инвалидитетом са неким обликом аутизма и она са физичким инвалидитетом, укупно 62 учесника, у простору два дечја одељења Библиотеке града Београда. Њима је руководила музички педагог Жељка Милошевић, уз сарадњу са библиотекари и наставницима ликовне културе у школама чији су ученици били учесници програма. На радионицама примењена је техника музикотерапије, која се може примењивати код свих особа, без обзира на физичке, вербалне или менталне способности. Свака радионица је имала дефинисан план и сценарио: деци је представљена харфа као музички инструмент, водио се разговор шта се све може представити музиком (може да искаже емоцију, да прикаже ситуацију, али и карактер неке особе), затим је уз помоћ харфе направљена музичко-ликовна интеракција у којој су заједно учествовала деца са инвалидитетом и без њега. Музички педагог је свирала харфу, а деца су, на основу свог доживљаја одслушане музике нацртала занимљиве цртеже који су нашли своје место на изложбеној поставци у простору библиотеке после приредбе.

У ОШ „Владислав Петковић Дис“ у Великом Мокром Лугу, кроз добру сарадњу наставног особља и стручних сарадника (библиотекара и педагога) настају успешни пројекти. Посебно се издваја један из 2021. године под називом *Различито није лоше већ другачије*¹⁹, у оквиру кога је било реализовано више активности. Ученици нижих разреда имали су ликовну радионицу на којој су настали цртежи на тему „Другарство“ и „Стоп вршњачком насиљу“, а ученици виших разреда учествовали су у радионици „Види ко сам Ја“, на којој су научили да не воле сви исте ствари, да имају различите особине, изгледају другачије и да баш та разноликост чини наш свет интересантним. Схватили су и важност упознавања међусобних сличности и разлика међу људима, чиме се доприноси бољим односима у породици, учioniци, друштву.

¹⁸ Марина Неђић, „Активна улога школске библиотеке у образовању и организацији ваннаставних активности ученика са инвалидитетом у Србији“, *Библиотекарство српске* број 8 (2019): 329–353.

¹⁹ Основна школа „Владислав Петковић Дис“, преузето 23. 12. 2024, https://osdis.edu.rs/dokumenta/razlicito_nije_lose_vec_drugacije.pdf.

Иако се у редовним школама образују ученици са инвалидитетом, то не значи да ће школе за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом нестати из система образовања Републике Србије, већ да ће се трудити око успостављања међусобне сарадње.

Спровођење инклузије у школским библиотекама – поглед у будућност

Школе које образују ученике са инвалидитетом труде се да им обезбеде простор и библиотечке фондове примерене врсти и степену инвалидитета. Како би се осећали заштићено и пријатно у редовним школама, неопходно је школски простор, а посебно библиотеке, прилагодити њиховим могућностима и потребама. У свету се „преиначује простор библиотеке кроз организовање библиотеатра (сценске радње са књигама, елементе спектакла, костимиране представе) или се организују библиоконцерти, наступи у самим библиотекама музичких оркестара који се састоје од професионалних музичара, али и од читалаца и библиотекара који су популарни у Русији, односно библиодискотека која је врло популарна у САД-у. Библиотека се претвара у центар за провођење слободног времена, читаоница у салу за гледаоце, библиотекар у глумца, аниматора и забављача“.²⁰

Дигитализација библиотечких колекција и услуга библиотека унеколико решава питање неравноправног положаја особа са инвалидитетом у односу на друге кориснике. Три основне препреке доступности информација особама са инвалидитетом – локалност извора, перцептивно неадекватан формат документа и ограничене могућности манипулације помоћним средствима при коришћењу бивају у потпуности превазиђене преласком на дигитални формат.²¹ За све ученике, а посебно за оне са сметњама у развоју и инвалидитетом, велики значај има дигитализација образовања. Школе које образују ученике са инвалидитетом поседују асистивне технологије, у зависности од врсте и степена инвалидитета, а оне су, са увођењем инклузивног образовања, постале неопходне и у редовним школама. ОШ „Деспот Стефан Лазаревић“ из Миријева (општина Звездара) и Филолошка гимназија у Београду, захваљујући пројекту *Иновативна џилош-ИКТ интeгpисана учионица*²², који је настао у међусобној сарадњи Министарства просвете, науке и технолошког развоја и Министарства образовања Републике Кореје, постале су прве школе у Европи које су добиле високотехнолошку ИКТ учионицу. У ОШ „Деспот Стефан Лазаревић“ учионица и наставнички кабинет опремљени су најсавременијим училима: рачунарском опремом, лаптоп рачунарима, таблетима, електронском таблом, телевизорима, јединственом наставничком катедром, 3Д-штампачем, лево роботима и дронима који ће допринети развоју дигиталних знања, креативности ученика и интерактивној настави. Професори из Кореје обучавали су наставнике како да користе различите апликације у настави и да на занимљив начин ученицима презентују наставне садржаје, а да тако стечена знања буду трајна и примењива. У оваквом окружењу свакако је отворен и простор за реализацију неформалних видова учења за ученике са различитим врстама инвалидитета.

Подаци које је о раду школских библиотека, приликом надзора прикупила Библиотека града Београда, показују да већи број школских библиотека поседује веб-презентацију у оквиру сајта школе, а неке су, од времена короне, када се радило онлајн, оформиле и дигиталне библиотеке. На сајту ОШ „Бошко Буха“ налази се од 2020. године Дигитална библиотека²³ у

²⁰ Julija Ščerbinjina, *Vreme biblioskopa: savremeno doba u ogledalu književne kulture* (Beograd: Clio; Banjaluka: Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske, 2024), 195–197.

²¹ Драгана Милуновић, *Текст у говор: принципи алтернативних метода читања код особа са инвалидитетом* (Београд: Народна библиотека Србије, 2017), 201.

²² Основна школа „Деспот Стефан Лазаревић“, преузето 24. 12. 2024, <https://www.despotos.edu.rs/stranalevi.aspx?id=290&parentid=67>.

²³ Основна школа „Бошко Буха“, „Дигитална библиотека“, преузето 7. 5. 2021, <http://www.boskobuha.edu.rs/biblioteka-skola/digitalna-biblioteka>.

оквиру које су ученицима на располагању: позоришне представе („Црвене ципеле“ – инклузивна представа по мотивима *Чаробњака из Оза*, „Црвенкапа и збуњени вук“, „Бајка о бајкама“, „Зека лепотан“, „Ко се боји вука још“, „Капетан Џон Пиплфокс“ и „Пут око света“); едукативни материјали за децу са сметњама у развоју (развојне игрице – учимо речи, појмове, делове тела; 35 игара за децу са сметњама у развоју, едукативне игрице за слободно време); децје едукативне емисије („На слово, на слово“, „Децо певајте са нама“ – Миња Субота, „Фазони и форе“, „Коцка, коцка, коцкица“). Посебно место у Дигиталној библиотеци ове школе заузимају дигиталне књиге. Оне су примерене ученицима са инвалидитетом који похађају ову школу – сликовнице аутора Симеона Маринковића и илустратора Добросави Боба Живковића; читанка за предшколце аутора Симеона Маринковића. И библиотекари из редовних школа овде налазе материјал за своје активности са децом са сметњама у развоју (позоришне представе, музичке програме, едукативне програме).

Ову праксу преузеле су и још неке редовне школе на Звездари које сарађују са ОШ „Бошко Буха“. Међу првим школама у којој је заживела инклузивна настава јесте ОШ „Иван Горан Ковачић“, која на сајту има Дигиталну библиотеку²⁴, а она садржи школску лектуру, енциклопедије и децју књижевност. У школској библиотеци ОШ „Владислав Петковић Дис“ у Великом Мокром Лугу (општина Звездара) успешно раде на пројекту *Дисова библиотека*. Имају блог посвећен читању и активностима, али и дигиталне колекције књига, енциклопедија, речника и атласа.²⁵ Овде успешно ради и „Зекин канал“ на коме деца слушају „Зекине приче“, које би требало да их забаве и науче, али и подстакну на игру и маштање. Ове приче настале су у библиотеци ОШ „Владислав Петковић Дис“ школске 2020/2021. године у жељи да се радост читања и писања пренесе на најмлађе читаоце. Аутор пројекта и извођач програма је библиотекар Сузана Ђ. П., а канал до сада има преко 10.000 посетилаца.²⁶

Библиотека града Београда је матична и приватним основним и средњим школама на територији Београда. Неке од њих потпуно су прилагођене ученицима са инвалидитетом. Као позитиван пример може се издвојити Савремена гимназија „где се у учионицама поред индивидуалних школских клупа користе и савремене Нод столице. Оне су покретљиве, па се распоред учионице може прилагођавати потребама сваког ученика, као и раду у групама, омогућавају организацију ђака у кругу, чиме је наглашена једнакост, а ученици подстакнути да се слободно изражавају. Професори користе интерактивне табле и столове како би настава била интересантнија, а ученици уместо свезака врло често користе таблет уређаје како би учење било интересантније, усмереније и продуктивније. На овај начин ђаци не морају да устану и изађу на таблу како би одговарали, већ задатак могу да ураде на свом таблету и да га пошаљу професору, који затим фајл може отворити на интерактивној табли и показати решење целом разреду.“²⁷ Ово је само један од многих примера како савремена технологија олакшава рад ученицима и наставницима.

Дошло је време и да се фондови школских библиотека осавремене новим публикацијама „прихватљивим“ за нове генерације ученика у школама. Јулија Шчербињина у свом делу *Време библиоскопије* истиче да савремено тржиште омогућава читаоцу да бира нове формате књига и да се издавачи, у настојању да прошире аудиторијум, претекну конкуренцију или увећају приходе, одлучују на веома смеле и сложене формате књига. На светском тржишту се

²⁴ Основна школа „Иван Горан Ковачић“, „Дигитална библиотека“, преузето 21. 1. 2025, <https://skolaigk.edu.rs/%d0%b4%d0%b8%d0%b3%d0%b8%d1%82%d0%b0%d0%bb%d0%bd%d0%b0-%d0%b1%d0%b8%d0%b1%d0%bb%d0%b8%d0%be%d1%82%d0%b5%d0%ba%d0%b0/>.

²⁵ Основна школа „Владислав Петковић Дис“, „Дисова библиотека“, преузето 21. 12. 2024, <https://disovabiblioteka.blogspot.com/2021/03/>.

²⁶ Основна школа „Владислав Петковић Дис“, „Зекин канал“, Youtube, преузето 30. 1. 2025, <https://www.youtube.com/channel/UCqatsSLfjGiUjrnRYqRY2xQтилаца>.

²⁷ Савремена гимназија, преузето 30. 1. 2025, <https://www.savremena-gimnazija.edu.rs/savremena-gimnazija-pristupacna-osoba-ma-sa-invaliditetom/>.

могу наћи нови интерактивни формати који су погодни за ученике са инвалидитетом. Шчербињина говори „о онлајн – буковима (on – line book – интерактивна књига) и као њихову варијанту спомиње флеш–бук (flash-book) формат који омогућава да у текст убацимо звук, аудио и видео запис, графичке приказе, активне интернет линкове. У такве прилоге спадају *анимиране књије* и *ЗД – књије* с покретним сликама, прозорима који искачу, ефектом листања страница“.²⁸

И на нашем тржишту појавиле су се књиге и играчке које могу да послуже у едукативне сврхе и постану део фонда школских библиотека. Већ неколико година се у Београду одржава смотра „Играчке са сврхом“,²⁹ чији је иницијатор УГ „Жуте Паталоне – Иницијатива за проучавање детињства и Концепт Инкубатор друштвене одговорности“. Организатори „верују да играчке нису играчке, већ средства за учење и да учење и образовање почињу од првог дана.“ Ова смотра помаже да се играчке које доприносе добробити детета и његовом развоју препознају, награде и подстакну, као и да се подрже они који су већ кренули тим путем. Посебно признање додељује се у категорији инклузивна играчка. То је играчка која помаже деци из осетљивих група, са додатним образовним потребама, да напредују. Циљ ове манифестације је „да се обрати пажња на играчке које не долазе из масовне производње, већ је у њих уложено време, труд и машта, што им даје додатну вредност. Играчке са сврхом пружају могућност да се чује и глас мањих произвођача, као и појединаца који могу да понуде много тога.“ Међу награђенима су се ове године нашли *Три прасећа* – адаптирана књига (аутора Биљане Стојановић, „Пиктокњига“ Ниш) и *Бучни зека* – ритмичка вежбанка ауторског тима ОШ „Радивој Поповић“ Београд, *Лука и Миа уче делове шела* (аутора Светлане Божовић и Тијане Миловановић, Bamboo Center of Development из Крагујевца) и *Азбука малој Полешарца*, Станиславе Роквић, у издању Едукативног центра „Полетарац“ из Бачке Паланке, који представља центар за учење, рад и развој стваралачких способности.

Циљ инклузије је да деца са сметњама у развоју на лакши и интересантнији начин савладају основне појмове. Индивидуалне потребе деце су у првом плану, као и чињеница да свако има свој темпо рада и учења. Било би добро да се инклузивне играчке набављају и активно користе у школским библиотекама на територији Београда.

Закључак

Питања инклузије и инклузивног образовања актуелне су теме образовног система у Републици Србији. Сведоци смо да још увек постоји негативни однос према инклузији у редовној школи, јер она са собом носи и низ проблема (предрасуде, велики број ученика у одељењима, преобиман наставни план и програм, недостатак асистивне технологије и подршке стручних лица – педагошких асистената). Због тога наставно особље и стручни сарадници у школи (педагози и библиотекари) све у вези са инклузијом доживљавају као додатно наметнуте обавезе.

Из Извештаја о раду школа, Стручних актива и прилога о активностима школских библиотека и библиотекара, који се могу наћи на интернет страницама појединих школа, као и на основу података прикупљених приликом одлазака у надзор или у стручну помоћ школским библиотекама, утврђено је да је велики број школских библиотека и библиотекара пасиван у припреми и реализацији културно-образовне делатности и сарадњи са установама из окружења. Деца са сметњама у развоју и инвалидитетом све више похађају редовне школе, па је неопходно да се посвети пажња едукацији библиотекара који раде са њима. Главни циљ

²⁸ Ščerbinjina. *Vreme biblioskopa: savremeno doba u ogledalu književne kulture*, 39.

²⁹ „Играчке са сврхом 2024: најбоље друштвено одговорне играчке у Србији“, портал Детињарије, 23. 1. 2025, <https://www.detinjarije.com/igracke-sa-svrhom-2024-najbolje-drustveno-odgovorne-igracke-u-srbiji/?fbclid=IwY2xjawlGTxlleHRuA2FlbQlXm>.

школске библиотеке је пружање подршке и помоћи корисницима да се што боље социјализују и интегришу у друштвену заједницу, али и да се кроз представљање активности, шира заједница упозна са потребама ученика са инвалидитетом.

Образовни систем често није „по мери“ ученика. Укључивањем што већег броја ђака у активности које они могу бирати, па и креирати, систем постаје флексибилнији и осетљивији за разлике које природно постоје међу њима. Зато ће, у будућности, значајна карика у ланцу образовања, па и инклузивног, бити квалификовани и мотивисани библиотекари, који посвећују пажњу образовним потребама сваког понаособ. Прихватањем инклузивних вредности и праћењем савремених токова образовања и библиотекарства, школски библиотекари ће допринети личном и професионалном развоју, истовремено негујући и развијајући инклузивну културу.

Литература и извори:

1. Biblioteka grada Beograda. „Zapisnik o nadzoru nad stručnim radom biblioteke MŠ „Kosta Manojlović“, br. 972 od 5. 3. 2024. godine.
2. Hendi centar „Koloseum“. „Isti u razlicitosti“. Preuzeto 24. 12. 2024. <https://www.hckoloseum.org/srp/radionice/isti-u-razlicitosti/>.
3. „Igračke sa svrhom 2024: najbolje društveno odgovorne igračke u Srbiji“. Portal Detinjarije, 23. 1. 2025. <https://www.detinjarije.com/igracke-sa-svrhom-2024-najbolje-drustveno-odgovorne-igracke-u-srbiji/?fbclid=IwY2xjawlGTxlleHRuA2FlbQlXm>.
4. Knežević, Nataša i Snežana Kavalić Arsenijević. „Prostori školskih biblioteka na teritoriji Grada Beograda: gde smo i kuda idemo?“. U *Bibliotečki prostori u fizičkom i virtuelnom okruženju: zbornik radova XX međunarodne konferencije Bibliotekarskog društva Srbije, Kraljevo, Vrnjačka Banja, 14–16. decembar 2023*, urednik Tatjana Bogoević, 165–179. Beograd: Bibliotekarsko društvo Srbije, 2024.
5. Machala, Dijana. „Ishodi učenja u nacionalnom program: trajne izobrazbe knjižničara“. U *Cjelovito učenje knjižničara: ishodi učenja i fleksibilnost*, urednice Aleksandra Horvat i Dijana Machala. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, 2009. Preuzeto 17. 1. 2025. <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/1958/1/cuk.pdf>.
6. Milunović, Dragana. *Tekst u govor: principi alternativnih metoda čitanja kod osoba sa invaliditetom*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije, 2017.
7. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije. „Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja“. *Službeni glasnik RS* br. 88 (2017), 27 (2018) – dr. zakon, 10 (2019), 27 (2018) – dr. zakon, 6 (2020), 129 (2021) i 92 (2023).
8. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije. „Pravilnik o programu svih oblika rada stručnih saradnika“. *Službeni glasnik RS – Prosvetni glasnik* br. 5 (2012).
9. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije. *Strategija razvoja obrazovanja i vaspitanja u Republici Srbiji do 2030. godine*. Preuzeto 16. 1. 2025. <https://prosveta.gov.rs/wp-content/uploads/2021/06/SROVRS-2030-1.pdf>.
10. Momčilović, Mirjana. *Inkluzija u očima nastavnika*. Beograd: Zadužbina Andrejević, 2017.
11. Muzička škola „Kosta Manojlović“. „Inkluzija“. Preuzeto 12. 12. 2024. <https://kostaman.edu.rs/inkluzija/>.
12. Neđić, Marina. „Aktivna uloga školske biblioteke u obrazovanju i organizaciji vannastavnih aktivnosti učenika sa invaliditetom u Srbiji“. *Bibliotekarstvo srpske* broj 8 (2019): 329–353.
13. Neđić, Marina. „Primena asistivne tehnologije u radu školskih biblioteka na teritoriji Beograda“. *Bibliotekarstvo srpske* broj 7 (2018): 15–38.

14. Neđić, Marina i Predrag Šipov. „Potrebe, pristup i prilagođenost bibliotečkih prostora učenicima sa invaliditetom na teritoriji Beograda“. U *Bibliotečki prostori u fizičkom i virtuelnom okruženju: zbornik radova XX međunarodne konferencije Bibliotekarskog društva Srbije, Kraljevo, Vrnjačka Banja, 14–16. decembar 2023*, urednik Tatjana Bogojević, 135–146. Beograd: Bibliotekarsko društvo Srbije, 2024.
15. Osnovna muzička škola „Vladimir Đorđević“ Zvezdara. Preuzeto 9. 1. 2025. <https://vladimirdjordjevic.edu.rs/20-10-2024-koncert-nasih-ucenika-u-okviru-festivala-inkluzijada-u-zvezdarskoj-sumi/>.
16. Osnovna muzička škola „Nevena Popović“ Grocka. „Novogodišnja humanitarna bašta – najlepše okićeno stablo i Botaničkoj bašti „Jevremovac“. Preuzeto 8. 1. 2025. <https://www.omsgrocka.edu.rs/index.php?start=15>.
17. Osnovna muzička škola „Nevena Popović“. „Učešće učenika i nastavnika OMŠ „Nevena Popović“ na međunarodnom multimedijalnom događaju – XXIV Sportska bajka u Beogradskom zoološkom vrtu“. Preuzeto 26. 12. 2024. <https://www.omsgrocka.edu.rs/index.php?start=105>.
18. Osnovna muzička škola „Stevan Hristić“ Mladenovac. Preuzeto 8. 1. 2025. <https://www.musicmlad.com/2023/12/29/odrzan-tradicionalni-novogodisnji-koncert-namenjen-korisnicima-centra-za-dnevni-boravak-dece-i-omladine-sa-posebnim-potrebama/>.
19. Osnovna škola „Boško Buha“. „Digitalna biblioteka“. Preuzeto 7. 5. 2021. <http://www.boskobuha.edu.rs/biblioteka-skola/digitalna-biblioteka>.
20. Osnovna škola „Vladislav Petković Dis“. Preuzeto 23. 12. 2024. https://osdis.edu.rs/dokumenta/razlicito_nije_lose_vec_drugacije.pdf.
21. Osnovna škola „Vladislav Petković Dis“, „Disova biblioteka“. Preuzeto 21. 12. 2024. <https://disovabiblioteka.blogspot.com/2021/03/>.
22. Osnovna škola „Vladislav Petković Dis“. „Zekin kanal“. Youtube, 30. 1. 2025. <https://www.youtube.com/channel/UCqatsSLfGiUjYqRY2xQtilaca>.
23. Osnovna škola „Despot Stefan Lazarević“. Preuzeto 24. 12. 2024. <https://www.despotos.edu.rs/stranalevi.aspx?id=290&parentid=67>.
24. Osnovna škola „Ivan Goran Kovačić“. „Digitalna biblioteka“. Preuzeto 21. 1. 2025. <https://skolaigk.edu.rs/%d0%b4%d0%b8%d0%b3%d0%b8%d1%82%d0%b0%d0%bb%d0%bd%d0%b0-%d0%b1%d0%b8%d0%b1%d0%bb%d0%b8%d0%be%d1%82%d0%b5%d0%ba%d0%b0/>.
25. Savremena gimnazija. Preuzeto 30. 1. 2025. <https://www.savremena-gimnazija.edu.rs/savremena-gimnazija-pristupacna-osobama-sa-invaliditetom/>.
26. Ščerbinjina, Julija. *Vreme biblioskopa: savremeno doba u ogledalu književne kulture*. Beograd: Clio; Banjaluka: Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske, 2024.
27. „Zakon o bibliotečko-informacionoj delatnosti“. *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 52 (2011) i 78 (2021).

School Libraries in Belgrade and Inclusive Education: challenges and possibilities for organizing programmes for students with developmental disabilities and disabilities

Summary

The paper addresses a current topic in the education system of the Republic of Serbia – inclusive education, which aims to include all children. According to the Ministry of Education, 20,500 students follow an individual educational plan. The activities of school libraries are regulated by laws and regulations in both education and librarianship. These regulations ensure quality, equality, and accessibility in education, as well as free access to information. However, it is necessary to assess all aspects and determine how well inclusive education and its accompanying programs have been implemented in regular schools across Belgrade.

The Belgrade City Library is the main professional authority, overseeing the professional work and conditions of 293 school libraries in Belgrade. Reports on school operations, professional resources, and school library activities – available on individual school websites – as well as data collected from visits conducted for supervision or professional assistance, indicate that many school libraries and librarians remain passive in organizing and implementing cultural and educational activities or collaborating with local institutions.

The primary role of the school library is to support and assist users in better socialization and integration into the community while raising awareness about the needs of students with disabilities through activity presentations. Schools that educate students with developmental disabilities are recognized for the quality of their teaching and the comprehensive support they provide. Additionally, they are open to sharing their knowledge and experiences with colleagues from regular schools.

This paper highlights examples of good practices in the implementation of inclusive programs in regular schools across Belgrade and examines their collaboration with specialized institutions.

Keywords: inclusion, school libraries, students with disabilities, inclusive education, assistive technologies

Примљено: 3. фебруара 2025.

Исправке рукописа: 11. фебруара 2025.

Прихваћено за објављивање: 25. фебруара 2025.